

VILAFRANCA DEL Penedès i BARCELONA A FINALS DEL SEGLE XVIII

La Vilafranca de finals del XVIII: la vida quotidiana i els seus homes

Molts són els autors que al llarg d'aquests darrers dos-cents anys ens han volgut deixar constància de com era Vilafranca del Penedès a finals del segle XVIII. Tanmateix, la major part de les descripcions les trobem al text *Respuestas al cuestionari de Francisco de Zamora* escrit a mà, el 1789, per l'il·lustre vilatà Manuel Barba i Roca (1752-1824).¹ La lectura de tots els relats ens permet endinsar-nos a la Vilafranca vuitcentista, fent-nos una idea aproximada del seu entorn urbanístic; de com era el dia a dia de la seva gent; de l'ambient socioeconòmic, cultural existent a la vila...² També, gràcies a totes aquestes acurades descripcions, podem adonar-nos del mèrit i l'esforç que representava tant per als minyons com per a les famílies que els seus fills fessin estudis fora de Vilafranca.

La Vilafranca del 1780 exercia la capitalitat del corregiment i del partit judicial del seu mateix nom.³ La seva població era d'unes 3.673 ànimes.⁴ També existia una tradicional guarnició militar prou important.⁵ A causa que la vila era "la seu de la cúria del corregidor i d'un tinent de corregidor",⁶ hi deuria haver un important moviment de gent d'arreu del corregiment que necessitava aquests serveis per resoldre els seus contenciosos. Tanmateix, la vida de la majoria dels seus habitants (jornalers, rabasses, parcers i petits propietaris) transcorria entorn el món agrari. Un món agrari que en la seva majoria encara estava sota jurisdicció senyorial o reial, la qual cosa feia que la pagesia benestant fos comptada i que els sectors socials de l'artesanat i dels professionals libe-

1 Les respostes han estat parcialment publicades a Manuel BARBA I ROCA, *El corregiment i partit judicial de Vilafranca del Penedès a l'últim terç del segle XVIII. Respuestas al Cuestionari de Francisco de Zamora de...* (a cura d'Antoni Sabaté Millà), Vilafranca del Penedès, Museu de Vilafranca, 1991.

2 Entre aquests podem esmentar els treballs de Pedro ALEGRET, *Vilafranca del Panades antigua y moderna. Apuntes históricos*, Vilafranca del Penedès, Impremta de Pedro Alagret, 1872; Agustí COY I COTONAT, *Vilafranca del Penades. Su historia y monumentos*, Barcelona, Francisco Altés, 1909; Pere MAS I PI-RERA, *Vilafranca del Penedès*, Barcelona, Barcino, 1932; i Manuel BENACH I TORRENTS, *L'antic carrer dels Ferrers i els seus personatges*, Vilafranca del Penedès, Benach, 1980.

3 El corregiment de Vilafranca es configurà l'any 1717 en substitució de la vegueria de Vilafranca. fruit de la nova estructura administrativa d'ençà el decret borbònic de Nova Planta. Mireu l'article de Ramon ARNABAT, "El Penedès, una justificació històrica", *Del Penedès*, núm. 12 (2006).

4 Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, Barcelona, Edicions 62, 1966, pàg. 154.

5 Cap a finals del XVIII encara deuria de tenir una guarnició prou important com a cap de corregiment: "tenia una guarnició de mil set-cents quaranta-nou soldats, el 1724, entre infanteria i cavalleria". Lluís CORTADA I COLOMER, *Estructures Territorials, urbanisme i arquitectura poliorcètics a la Catalunya preindustrial*, vol. 2, segles VII i XIX, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Arxius de les Seccions de Ciències, CXIX, Secció de Ciències i Tecnologia, 1998, pàg. 177. Vegeu també informació sobre aquest tema a Lluís M. UDINA CASTELL, *La caserna de Vilafranca, Vilafranca del Penedès, Vilatana*, 1992, pàg. 6-7. Cal esmentar que l'any 1763 es va produir una reforma de la cavalleria de línia i va desaparèixer el Regiment de Cavalleria de Malta que havia estat a la vila.

6 Ramon ARNABAT, "Apunts sobre la conflictivitat senyorial al corregiment de Vilafranca, 1771-1799", *Miscel·lània Penedesenca*, 1988, vol. 12, pàg. 86.

als fossin la classe social ascendent. La primera fassina per a la destil·lació de l'alcohol no es va instal·lar fins a l'any 1792.⁷ La indústria tèxtil també hi era present.

La vila es trobava prou ben comunicada, existint serveis de carruatges amb les principals ciutats del Principat. La xarxa viària donava lloc a una estructura de camins preferentment radial que permetia anar a Barcelona per la Granada/Martorell o bé per Sant Pere Molanta/Baix Llobregat. També es podia anar a Cervera a través d'Igualada o bé per la via la Granada/Martorell. El viatge a Barcelona durava unes deu hores.⁸ El viatge a Madrid era més llarg, els viatgers hi invertien uns quinze dies fent deu hores diàries de viatge. Per anar a la ciutat universitària de Cervera, els joves estudiants tardaven diversos dies fent nit a diferents poblacions. Viatjar a Barcelona comportava obligatòriament haver de fer nit als camins o bé a la mateixa ciutat comtal per agafar les diligències al dia següent i tornar a la vila. Els professors que exercien l'ensenyament fora de la vila, així com els alumnes que anaven a estudi a Cervera o a Barcelona, anaven a dispesa o a casa de familiars o coneguts, quedant-se fora de la vila durant el curs escolar i tornant-hi a les èpoques de vacances.

Vilafranca, pel volum de la seva població, es podia considerar que era una ciutat mitjana de Catalunya,⁹ es trobava entre les vint primeres ciutats del Principat més poblades. Els vilatans quasi podien accedir a tots els serveis que ofería la seva època. Tanmateix, ens crida l'atenció que a la vila no ens consta l'existència de cap biblioteca destacable als convents o a casa d'algun dels homes de lletres del moment. Tot i això, el fet que els primers documents impresos a la vila, "molts exemplars de goigs",¹⁰ datin del 1791 ens permet pensar que la primera impremta va implantar-se el darrer quart del segle XVIII amb l'arribada a la vila de l'impressor Francesc Vilalta (¿-1843).¹¹

Podem afirmar que en aquella època les famílies de llinatges noble de Vilafranca¹² s'havien extingit o havien marxat a Barcelona, sent el moment d'algunes famílies benestants i personalitats del món acadèmic, professional i religiós lligades a les lleis i als canons. Així podem esmentar alguns noms prou coneguts com els Barba, amb un representant prou considerat en aquella època como era el ja esmentat acadèmic i advocat Manuel Barba i Roca, amb una de tradició paterna mèdica, i materna de propietaris; la nissaga dels Vidal i Verdaguer, amb activitats lligades al comerç i que amb els anys la representarien els germans Vidal i Valenciano; la del Dr. Pau Janer (¿-1784), coetani dels Drs. Fèlix Estalella, Ramon Miret i Coli, Francisco Llorens, Josep Ignasi Almirall i Nin, tot catedràtics de Lleis a la Universitat de Cervera; i del Dr. José Adolfo, catedràtic de me-

7 Mapa patrimoni cultural de Vilafranca del Penedès. Memòria tècnica. Diputació de Barcelona. Xarxa de Municipis, Barcelona, Diputació de Barcelona, 2008, pàg 15. Lluís CORTADA i COLOMER, *Estructures territorials, urbanisme i arquitectura poliòrcètics...*

8 El mateix M. Barba al qüestionari de Francisco Zamora explica les distàncies i el temps per anar a Barcelona. *El corregiment i partit de Vilafranca...*, pàg 27.

9 P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, pàgs. 141-181.

10 Antoni RIBAS, *Passant comptes amb sant Felix Màrtir. El llibre de l'Administració del patró de Vilafranca del Penedès, de 1778 a 1876*, Ajuntament de Vilafranca del Penedès, 1999. Als comptes de 1778 ja tenim despeses per impressió d'estampes i goigs.

11 Antoni MASSANELL i ESCLASANS, Joan SOLÉ i BORDES, i Lluís CORTADA i COLOMER, "Francesc Vilalta i Salvador Vilaró. Inicis de la impremta a Vilafranca", *Olerdulae*, gener-desembre, 1989, pàgs. 61-76.

12 "En el pasado había muchas familias nobles: Despuny, Copons, Masdovelles, que están extinguidas y los bienes han pasado a otras que residen en Barcelona..." M. BARBA, *El corregiment i partit de Vilafranca...*, pàg. 78.

dicina a la mateixa Universitat.¹³ Hem de suposar que tots eren el referent intel·lectual de la vila de la segona meitat del XVIII.

La nostra història comença en un dels carrers principals i més antics de la nostra vila. En un d'aquells carrers de poca amplada on "...no s'hi veuen grans edificis, ni cap monument arqueològic d'interès..., però que té un regust de menestralia que encanta..."¹⁴ Ens referim al carrer dels Ferrers. A principis del 1800 hi estaven empadronades 83 famílies, algunes de les quals sabem que hi portaven alguns anys més. És el cas dels dos ferrers empadronats. Certament, ara podem dir que pels volts del 1778 ja hi regentaven la seva ferreria i que eren un pare, de nom Fèlix Janer, i el seu fill, de nom Miquel Janer Pausas. Miquel Janer Pausas es va casar amb Antònia Bertran Anglada, essent pares d'un noi a finals del mes de novembre del 1779 que fou batejat a la Basílica de Santa Maria el 30 de novembre del 1779¹⁵ amb el nom de Fèlix Andreu i Miquel Janer i Bertran. Va tenir dos germans: el Jaume, batejat el 28 d'octubre del 1783, i l'Antònia, batejada el 16 de gener del 1786.

Barcelona, capital cultural de la Catalunya de finals del XVIII i principis del XIX

La Barcelona de tombant del segle XVIII,¹⁶ malgrat trobar-se encara tancada dins les muralles, es trobava immersa en una notable revolució demogràfica, econòmica i intel·lectual, situació gens comparable a la tranquil·la vida d'una mitjana ciutat agrícola com Vilafranca del Penedès.

D'ençà els Decrets de 1765/1778¹⁷ que autoritzaren el lliure comerç del port de Barcelona amb el nou món, la ciutat vivia un tràfic esfereïdor de mercaderies. L'informe de l'acadèmic Navarro-Mas l'any 1790 no deixa cap mena de dubte: "*Barcelona, después de Cádiz, el pueblo más comerciante y más mercantil de toda España [...] y así es inexplicable lo que se introduce de frutos y géneros de todas las cuatro partes del mundo, [...], así en América como en todas las demás plazas donde se comercian, casi todos son catalanes*".¹⁸ D'altra banda, a la ciutat comtal venia gent d'arreu a cercar feina o a establir-s'hi: "L'any 1750, les vuit fàbriques barcelonines tenen, en conjunt, uns nou-cents treballadors. El cim s'assoleix en l'any 1804 en les que existien més de cent quatre indústries que mouen més de tres mil telers i ocupen més de dotze mil treballadors..."¹⁹ Barcelona estava experimentant un canvi en les seves estructures econòmiques.

13 Molt poques dades tenim de la majoria de tots aquests personatges del XVIII. Mireu A. COY I COTONAT, *Vilafranca del Penadès...*, pàgs. 355-359.

14 M. BENACH, *L'antic carrer dels Ferrers...*, pàg. 7.

15 Arxiu de la Basílica de Santa Maria, Llibre de baptismes, 1778-1788, pàg. 63.

16 La lectura del llibre de Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ, *Història de Barcelona*, Barcelona, Plaza & Jané Editores, 2008, ens permet veure en detall com era la Barcelona de finals del XVIII. També és interessant la descripció que fa de la Barcelona del finals del XVIII Josep IGLÉSIES I FORT, "La Real Academia de Ciencias Naturales y Artes en el siglo XVIII", *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, Barcelona, RACNA, 1964, pàgs. 7-11.

17 Aquests decrets van posar punt final al monopoli comercial que tenien Sevilla i Cadis, afavorint el benefici d'altres ports peninsulars com el de Barcelona. L'any 1797 amb el decret de neutrals s'obrí el comerç dels ports americans a altres països d'Europa.

18 J. SOBREQUÉS I CALLICÓ, *Història de Barcelona...*, pàg. 153.

19 *Idem*, pàg. 154.

ques, socials i, sobretot, en la mentalitat dels seus homes il·lustrats. Demogràficament, la ciutat va veure triplicar la seva població, passant de 34.005 ànimes (1718) a 111.410 (1787). La ciutat tenia una densitat humana molt elevada; creixia verticalment edificant nous habitatges sobre els existents, els preus dels lloguers es van elevar; hi havia normalment coresidents a les llars familiars; les classes populars feien servir el microcrèdit²⁰ com a eina econòmica; van aparèixer noves classes socials com els artesans no agremiats, els treballadors domèstics, els jornalers industrials... Barcelona era un espai físic on a banda de poder satisfer totes les necessitats humanes bàsiques a aquells que tenien capacitat econòmica, també oferia seguretat als desvalguts pel fet de disposar de moltes esglésies de germendats, confraries i infermeries, com per exemple la Germandat i Infermeria de Residents del Pi (1760). S'havia configurat una

*"...importante y dinámica red de servicios asistenciales públicos (hospitales, asilos, casas para huérfanos, montes de piedad), que garantizaban la inserción de los recién llegados en el tejido urbano, puesto que facilitaban el aprendizaje y la colocación en el mercado laboral y matrimonial de los jóvenes de ambos sexos, permitían el depósito temporal de los hijos e hijas de menor edad en centros especializados, y al mismo tiempo garantizaban la supervivencia en los periodos de separación o de expulsión definitiva del mercado de trabajo por motivos de enfermedad o vejez..."*²¹

La ciutat també permetia satisfer l'esperit del saber de les persones més inquietes. Tot això comportà que les diferents classes socials s'entremesclessin, igual com les idees i els coneixements, a la Barcelona de finals del XVIII.

*"Sota el nom genèric d'associacions agrupem les confraries, germendats i pies unions. Els límits entre elles no queden clarament delimitats, així trobem: 'confraria i germendat de...', 'germendat i infermeria de...' [...]. Totes tenen la doble funció religiosa i assistencial [...]. Aquesta assistència material té dos camins: sanitari i econòmic. L'assistència sanitària consisteix en la presència del metge i, en certs casos, d'ingrés a l'hospital. L'assistència econòmica [...] un subsidi diari."*²²

La ciutat de Barcelona esdevingué el centre cultural de Catalunya, malgrat que des de l'any 1714 no gaudís de la Universitat que es trobava a la població de Cervera.²³

L'ensenyament primari, entorn el 1770, depenia de la Reial Audiència i era considerat una tasca remunerada, rebent els mestres un pagament dels alumnes que assistien a les seves classes.²⁴ Tot i que hi havia veus que reclamaven un canvi en el sistema educatiu que superés la mera lectura i memorització dels textos, que donés les mateixes oportunitats a tots els joves independentment del seu sexe i de la seva classe social. Malgrat algunes iniciatives, com la del sacerdot Baldiri Reixac i Carbó (1703-1781) que publicà *Instruccions per l'ensenyança de minyons* (1749), la veritat és que el nombre de

20 Molt interessant l'article de Montserrat CARBONELL ESTELLER, "Microcrédito, familias y hogares. Barcelona a finales del siglo XVIII", *Revista de Demografía Histórica*, XX, II, segona època (2002), pàgs. 23-52.

21 *Idem*, pàg. 25.

22 Joan BOADA I ELIAS, "La restauració del Col·legi del Bisbe o Seminari Tridentí de Barcelona l'any 1735", *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, UB, 1988, V. 2, pàgs. 503-507.

23 A rel del Decret de Nova Planta, 1714, Barcelona es quedà sense els Estudis Generals i totes les universitats de Catalunya es van centralitzar a Cervera.

24 Excel·lent la tesi doctoral de Manuel GARCIA GARGALLO, *L'ensenyament de l'Església a la ciutat de Barcelona*, Universitat de Barcelona, Facultat d'Història, 2002.

nens i nenes escolaritzats era molt minso respecte dels 16.228 que hi havia a la ciutat cap al 1770:

*"En 1760 eran sólo 20 los maestros de Barcelona, distribuidos en la siguiente forma: Once enseñaban a leer, escribir, contar y la doctrina cristiana; uno que solo se dedicaba al catecismo y a la lectura [...] y a su margen ejercían otros cinco maestros con licencia particular [...]. El número de niños que asistían a las 24 escuelas de los maestros en el período 1760-67 era de 2189; los que, unidos a los 300 que frecuentaban el Colegio de Cordelles de la Compañía de Jesús y a los 60 de la escuela de Tallers, sumaban 2549."*²⁵

Malauradament, l'obertura d'escoles públiques als convents durant el mandat del bisbe Josep Climent, 1766-1776, comportà la desaparició de les escoles particulars de primeres lletres autoritzades, agreujant-se la situació arran de l'expulsió dels jesuïtes l'any 1767.²⁶ Pel que fa a l'ensenyament de les primeres lletres, de caire gratuït, hi havia el col·legi de Bellafila i el de Sant Casiano, on l'ensenyament es reduïa, pràcticament, a llegir, escriure i comptar. La situació de l'ensenyament de primeres lletres no milloraria fins entrat el XIX, en què l'Ajuntament va decidir la reobertura de les escoles públiques a les comunitats religioses. Però no fou fins a l'any 1815 quan alguns convents de la ciutat tornaren a oferir escoles públiques de primeres lletres.²⁷

*"En 1800 el Ayuntamiento fijaba en 29 el número de escuelas y en 42 el de maestros, distribuyendo aquéllas en tres en la Barceloneta y cinco en el Raval; el resto en el casco antiguo. Un informe del magistrado de la Audiencia encargado del asunto se opone a los anteriores propósitos municipales y sostiene que de los 42 maestros que este indicaba sobaban la mitad..."*²⁸

Eren molts els estudiants de grau superior que restaven a la casa de familiars, mentre estudiaven a Barcelona per impartir les primeres lletres als menuts. Quant als centres d'ensenyament secundari, també anomenats "escoles de gramàtica" o de "llatinitat", el col·legi del Seminari Tridentí va prendre protagonisme instal·lant-se al Col·legi de Betlem de les Rambles, encarregant-se de l'ensenyament dels estudis de teologia, filosofia, gramàtica castellana i llatina, preparació de llatí, retòrica i poètica, eclesiàstica, i moral, convertint-se en el principal centre docent de la ciutat. Quant a l'ensenyament de les matemàtiques, les impartien els jesuïtes al Seminari de Nobles de Santiago de Cordelles,²⁹ que era propietat de la família de Francisco Antonio de Copons Cordelles i Vilallonga. Davant la manca de professors es van deixar d'impartir, juntament amb les càtedres de teologia i filosofia, tot i que els alumnes van passar a dependre de la Reial Conferència Fisicomatemàtica.³⁰

25 J. IGLESIES I FORT, "La Real Academia...", pàg. 18.

26 El mes de març de 1766 es va produir a Madrid l'anomenat moti d'Esquilache, que provocà un canvi de govern, precisament el desterrament del marquès d'Esquilache. Moti popular que fou instrumentalitzat políticament, acusant-se els jesuïtes de la seva planificació.

27 A rel del reial decret de Ferran VII, del novembre del 1815, en què invitava els convents de tot el regne a oferir escoles gratuïtes als joves.

28 J. IGLESIES I FORT, "La Real Academia...", pàg. 162.

29 Interessant l'article de Carlos MARTÍNEZ TORNERO, "Las temporalidades urbanas de Barcelona después de la expulsión de los jesuitas", *Revista de Historia Moderna*, núm. 26 (2008), pàgs. 303-323.

30 Francesc X. BARÇA SALOM, *La difusió dels coneixements matemàtics a Catalunya durant a primera meitat del segle XIX*, Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya, Universia, Biblioteca de Recursos, 2013.